

P. TARVEL

MEISTRITE JA SELLIDE
VAHEKORRAST TARTUS
XVIII SAJANDI LÕPUL

TARTU, 1936

ÄRATRÜKK „AJALOOISEST AJAKIRJAST“ 1935, Nr. 4

P. TARVEL

MEISTRITE JA SELLIDE
VAHEKORRAST TARTUS
XVIII SAJANDI LÕPUL

8220; 209.

28974.

TARTU, 1936

ÄRATRÜKK „AJALOOISEST AJAKIRJAST“ 1935, Nr. 4

IVTAL 9

RIISTITE JA SILLIDE
VAHUKORAST TARTUS
XVII SALANDI LOPUL

2-63649

A-13063

~~4086~~

I.

Tsunftikorra alusel organiseeritud käsitöö moodustas kogu varakapitalistliku ajajärgu kestusel kuni tööstusliku revolutsioonini ühe enanevama majandusvormi. Käsitöölise tsunftid põlvnesid kesk-aegse kinnise linnamajanduse ajast, mil linn ühes teda ümbritsevate maa-aladega moodustas mingi iseseisva majandusterviku ja taotles oma rahvastiku tarvete rahuldamist eeskätt samas tervikus loodavate hüviste kaudu majandusliku autarkia põhimõtte alusel¹⁾. Keskaaja linnadesse koondunud väga mitmesuguseile rahvastikuelementidele oli omane tugev ühistunne ja ühtehoiutung, mis, hoolimata mõningaist vastuoludest rahvastiku eri osade vahel, põhjustas linnaelanikkude ühise ning kindla väljaastumise kogu välismaailma suhtes. Täis iseteadvust ja naiivi egoismi, seadis end linnaühiskond vastu kõigele sellele vaenlikule ja võõrale, mis asetses kaugemal linna väravate taga, ja kaitses end kõigi võimalikkude vahenditega kutsumata külaliste sisse- ja pealetungide vastu²⁾. Juhitud sellisest

---

¹⁾ W. S o m b a r t, Der moderne Kapitalismus, I, 4. trükk, München ja Leipzig 1921, lk. 183; M. W e b e r, Wirtschaftsgeschichte, München ja Leipzig 1923, lk. 131, 281 jj.

²⁾ „Weltliche und Geistliche, Fürsten und Bettler, Reiche und Arme, Patrizier und Plebejer, Freie und Unfreie, Bauern und Handwerker umschloss das Band eines innerlichen, erlebten Einheits- und Gemeinheitsgefühls... Wieder empfand eine grosse Anzahl von Menschen sich als eine organische Einheit, fühlten sich viele als Glieder einer Familie.“ W. S o m b a r t, op. cit., lk. 181.

ühisteadvusest, korraldasid linnaelanikud ka oma majanduselu teatava kavakindlusega enam-vähem ühtlaste põhimõtete järgi, dikteerides igale üksik-isikule tema teotsemisuuna ning -laadi ja hoolitsedes kogu ühiskonna kui ka selle eri liikmete hüveolu eest.

Selliste eesmärkide teenistusse tuli rakendada ka väiketöösturite kutseühinguil — tsunftidel, mis pidid kindlustama kõigile tarbijaile kindlate mõõdukate hindade eest hea ja korraliku kauba. Samal ajal koondasid nad kõik teatava tööharu alal töötajad üheks organisatsiooniks ja löid sellega nende majanduslikule teotsemisele vajalikud õiguslikud alused. Võõraste võistlejate ärahoidmise ja eri ettevõtjate vahelise võistluse kõrvaldamise kaudu kindlustati kõigile tsunftiliikmeile piiratud ja mõõdukas, ent siiski püsiv ning seisusekohane elatus (*bürgerliche Nahrung*). Tööharude eraldamine üksteisest soodustas tööjaotuse arengut ja võimaldas spetsialiseerumise kaudu käsitöö tehnilise taseme tõstmist ning töötajate individuaalsete kunstipäraste võimete maksvuselepääsu. Ka tööandjate-meistrite ja töövõtjate-sellide huvid polnud algul omavahel kuigi suures vastuolus. Sellid kuulusid tavaliselt meistri perekonda, sõid meistri laual, võtsid osa ta tagasihoidlikest perekondlikest pidustusist. Iga sell lootis teatava aja järel ise meistriks saada, milleks polnud mingeid ülepääsetamatuid takistusi. Selliks olemise aeg moodustas vaid teatava vajaliku eelastme meistriks saamisele. Sell pidas end tulevaseks meistriks, kuna meister nägi oma sellis tulevast tsunfti-töökaaslast. Seda momenti peab Sombart õigusega ehtsa käsitöö-korrasise tähtsaimaks tunnuseks³⁾.

Üldse olid keskaegsele tsunfti-käsitööle alul omased teatavad perekondlikud jooned: kasvanud välja perekonnaühisusest, säilitas käsitöö sellele iseloomuliku kuju ka siis, kui ta toimus juba võõraste elementide kaasabil. Õpilased ja sellid kuulusid perekonna seoskonda kogu oma isiksusega ja toimingutega; meistri perekond ühes õpilaste ja sellidega moodustas teatava tootmis- ja majandamisühiku, teatava sisemiselt kooskõlalise homogeense ja orgaanilise

---

³⁾ „Das, möchte ich sagen, ist fast das wichtigste Merkmal echt handwerksmässiger Organisation. Wie der Student nur der angehende Referendar und dieser nur der angehende Richter ist, so ist der Lehrling werdender Geselle, der Geselle werdender Meister.“ W. Sombart, op. cit., lk. 197. Sedasama momenti rõhutab ka P. Boissonnade: „entre l'ouvrier... et le patron... il n'y a d'autre différence que celle que crée une inégalité légère et souvent temporaire de fortune et de situation... Maître et compagnon vivent ensemble sur le pied d'une camaraderie journalière. Le compagnon a sa place dans le métier... Son individualisme est reconnue et protégée par l'association libre ou jurée dont il fait partie. Il y rencontre un appui et non des entraves; sa personnalité y est devenue plus libre et plus respectée“. Vt. tema Le travail dans l'Europe chrétienne au moyen âge, Pariis 1921, lk. 262 j. Vrd. ka H. Cunow, Allgemeine Wirtschafts-geschichte, III, Berliin 1929, lk. 136 j.

terviku. Vastavalt sellele polnud alguses tsunftide peamiseks eesmärgiks mitte hoolitseda oma liikmete majandusliku hüveolu eest ja kaitsta nende kutselisi, ainelisi huve, vaid abistada ja toetada ühtteist elu raskuste kandmisel, eriti haiguste puhul, ja ühiselt üle elada rõõmupäevi. Tsunftid andsid abi oma liikmeile haiguste korral, muretsesid arstimeid, teostasid haigete juures öövalvet, saatsid ühiselt lahkunud liikmeid maamulda, korraldasid surnute eest hingepalveid, pühitsesid üheskoos kristlikke pühasid jne. Alles hiljemini tõusid seoses käsitöölise arvu suurenemisega ja vastastikuse võistluse teravnemisega kutsehuvilised majanduslikud momendid suuremal määral esikohale⁴⁾.

Uue aja lävel hakkas see omaviisi kooskõlaline tsunftiühiskond mitmes suhtes laostuma. Temas kerkisid esile põhimõtted ja tendentsid, mis olid täiesti võõrad ta sisemisele olemusele või seisid ta alustega täielikus vastuolus. Tsunftikorra aluseks oli käsitöö, s. t. saaduste tootmine väikemeistrite töökodades väikesel arvul ja käsitsi tarbija otsesel tellimisel. Kui uue aja tulekul senine kitsapiirdeline linnamajandus asendus järkjärgult suurejoonelisema kaubandusliku läbikäimisega, kui seni enam-vähem iseseisvad majandustervikud — linnad, mõisriigid jt. — kisti üldisse kaubavahetuse ringvoolu ja minetasid kujuneva rahvamajanduse raames senise autarkilise seisundi, suutis tsunftikäsitöö vaid suuri vaevu kohaneda muutunud ajaoludele. Vanade traditsiooniliste käsituste mõjul teotsevad ja vaba võistlust tootmise ja müümise alal eitavad tsunftid muutusid üha enam positiivseist majandustegureist loomuliku arenemise tõkestusiks: nad püüdsid suruda hüviste tootmise väiketöökodade kitsastesse, fardunud vormidesse, takistasid sellega tööstuslike suurkätiste tekkimist ja summutasid majanduslikku ettevõtlikkust ning algatusvaimu.

Samal ajal hakkas tsunftiorganisatsioon ka sisemiselt lagunema ja manduma. Keskajal oli tavaline tsunftimeister olnud lihtne, mõõdukais oludes elatuv käsitööline, kes oma elustiililt vaevalt erines oma vähearvulistest sellidest. Nüüd tungis senise elatuspõhimõtte kõrvale tsunftideski uuele kapitalistlikule mentaliteedile omane kasumi saamise põhimõte (*Erwerbsprinzip*), mille tõttu senine kooskõla tsunftiorganisatsiooni eri elementide vahel hakkas mõrarena. Üksikud rahakamad meistrid tõusevad tavalisest tasemest kõrgemale, laiendavad oma käitist ja suurendavad tunduvalt selles töötavate sellide arvu. Juba XVI sajandil leidub Saksamaal meistreid, kes omavad 10—12 selli (senise 2—3 asemel)⁵⁾. Veel hoogsamalt toimus kapitalistlike tendentside sissetungimine tsunfti-

⁴⁾ W. Sombart, op. cit., lk. 197; H. Cunow, op. cit., lk. 122 j.

⁵⁾ Vrd. W. Sombart, op. cit., II, lk. 691 jj.; H. Cunow, op. cit., lk. 138 jj.

käsitöösse Prantsusmaal. Nagu H. Hauser on veenvalt näidanud, suurendas majanduselu loomulik areng siin uue aja algul tugevasti distantssi meistrite ja sellide vahel. Rikastunud meistrid eraldusid oma sotsiaalselt tähtsuselt ja erikaalult sellidest, kelle arv nüüd niivõrra ületas meistrite oma, et suuremal osal sellidest polnud enam mingisuguseid lootusi kunagi meistriks tõusta. Meistriamet sai nüüd teatavaks perekondlikuks eesõiguseks, mis meistri surma puhul siirdus tema pojale, väimehele või lesele. Pikendades õppimisaega, nõudes sellidelt rohkem rännuaastaid kui varemini ja meistrikutse taotlejailt üha raskemat ja kulukat meistritööd, üha suuremaid rahalisi makse ja toredamaid pidustusi tegid meistrid sellide enamikule meistriks saamise ülepääsetamatult raskeks. Selle tagajärjel kujunes meistritekiht mingiks oligarhiliseks korporatsiooniks ja moodustas erilise päriliku seisundiga käsitööaristokraatia, kes ei lasknud tulnukaid kergesti enda ridadesse. Vastavalt sellele tekkis sellide enamikust kiht, kelle alatiseks ja püsivaks seisundiks kujunes töötamine palgatöolistena rohkemat kapitali ja iseseisvaid tööruume omavate tööandjate juures⁶⁾. Selline sotsiaalne antagonism põhjustas Prantsusmaal teravaid konflikte sellide ja meistrite vahel. Mõnes tööharus sai alates kun. François I aegadest sõjaseisund peaaegu igapäevaseks nähtuseks⁷⁾.

Üldiselt kestis siiski kaua, enne kui kitsaste väikekodanikkude mõttekategoriate mõjul teotsev sellkond hakkas aru saama oma sotsiaalse seisundi järsust muutumisest halvemuse suunas ja sellest tegi vastavad vajalikud järeldused. Ühes osas toimus see varemini, teisal hiljemini, ent täielikult vabaneda oma endistest käsitustest ei suutnud sellid kunagi. Ikka pesitses igas sellis varjatud lootus pääseda tulevikus kunagi meistrite ridadesse — ja see oli tolleaja oludes siiski hoopis hõlpsamini teostatav kui näit. vabrikutööstuse ajastul lihttöölisel suurkäitise omanikuks tõusmine! Seetõttu ei saavuta käsitöösellid kusagil säärasel määral arenenud klassiteadvust, kui see on omane suurtööstuslikule proletariaadile. Nad ei nõua kunagi kogu tsunftikorrastise kaotamist või selle põh-

⁶⁾ H. Hauser, *Ouvriers du temps passé*, 5. trükk, Pariis 1927, lk. 249 jm. „La situation d'ouvrier était autrefois un passage, elle devient une carrière; les ouvriers étaient la pépinière où se recrutaient les maîtres, ils deviennent une classe, classe condamnée à vivre exclusivement, et à toujours, du seul travail de ses mains.“ Ibid., lk. XLII. Vt. ka H. Séé, *Esquisse d'une histoire économique et sociale de la France*, Pariis 1929, lk. 145, 186 jm.

⁷⁾ „Procès interminables, cessations combinées de travail, violences contre les personnes, appels au pouvoir municipal ou royal, telle est l'histoire journalière des rapports entre le capital et le travail, entre les coalitions de patrons et les coalitions d'ouvriers... L'antipathie entre le travail et le capital devient si vive que les anciennes institutions de solidarité professionnelle se coupent en deux.“ H. Hauser, op. cit., lk. 249 j.

jalikku uuendamist, vaid piirduvad tavaliselt nõudmistega, mis on juhitud mõningate vähemate kuritarvituste kõrvaldamisele ja minevikust pärinevate traditsioonide säilitamisele. Taotellakse palgaolude parandamist, eriti hilisemal ajal tarvitusele tulnud tükitöötasu suhtes, tööpäeva lühendamist, sellide korralikku ja õiglast kohtlemist meistrite poolt, meistrikssaamise kergendamist, söögiolude parandamist, vanade kommete ja tabade respektimist jne. Kuigi meistrite ja sellide vastuolu arenes mitmel pool äärmise teravuseni, põhjustades mässulisi väljaastumisi, töötakistusi, streike jm., ei saa neis võitlustes siiski näha klassivõitlust moodsas mõttes, nagu seda kaldub tegema vast liigselt majandusajaloo moderniseerimist harastav H. Hauser. Veel Suure Prantsuse revolutsiooni ajal pani näit. linnakäsitöölise masse hoopis suuremal määral liikuma toitlusküsimus kui tööolude radikaalse reorganiseerimise probleem: paljude tööharude vahel jagunevad käsitöölised polnud veel kuigi teadlikud oma ühistest klassihuvidest ega omanud uut kindlapiirdelisemat ühiskondlikku ideaali⁸⁾.

Algul moodustasid sellid eeskätt vallaliste isikute kogu: abielluti alles siis, kui oldi meistriks saadud või kui avanesid selleks enam-vähem kindlad väljavaated. Meistriks tõusmise raskenemisega ei suutnud paljud sellidest pikapeale vallalise põlvega seotud ebaumugavusi taluda ja astusid juba sellidena abiellu. Kui niisuguste sellide perekond suurenes, oli paratamatuks tagajärjeks nende majandusliku seisundi tunduv halvenemine, sest sellide töötasu normid arvestasid tavaliselt vaid vallalise selli elatusvõimalusi. Seetõttu pidid sellid aja jooksul hakkama tõsisemalt taotlema oma ainelise seisundi parandamist oma selliseisundi raames. Selleks kasustati eeskätt sageli juba hiliskeskajal kujunenud sellideühinguid, mis algul olid täitnud vastastikuse toetamise ülesandeid haiguste korral ja muil sellistel erakordseil juhtudel. Prantsusmaal tekkis uuel ajal suuri sellideühinguid, mille tegevus ulatus üle terve riigi. Need korraldasid mõnikord imposantseid väljaastumisi ja saavutasid üksikuil juhtudel oma eesmärged; et aga riigivõim tavaliselt toetas meistreid, lõppesid sellide väljaastumised enamasti siiski fiaskoga⁹⁾.

Ka Saksamaal olid sellide ja meistrite võitluste peamiseks põhjustajaks mitmesugused majandusliku iseloomuga küsimused; samuti kasustasid siin meistrid sellide vastupanu murdmiseks valitsus-

---

⁸⁾ H. C u n o w , op. cit., lk. 140 jj.; H. S é e , La France économique et sociale au XVIII siècle, Pariis 1925, lk. 150 j.; E. T a r l e , Rabotši klass vo Frantsii v epohu revoljutsii, I—II, Peterburi 1909—11, passim; P. T r e i b e r g , Jooni pööraste liikumisest Prantsuse revolutsiooni ajal, Ajalooline Ajakiri 1929, nr. 4.

⁹⁾ H. C u n o w , ibid.; H. S é e , Esquisse d'une histoire économique..., lk. 303 j.; H. S é e , La France économique et sociale..., lk. 147 jj.

võimude kaasabi¹⁰⁾. Hannoveri kohta on teateid aastast 1723, et ühe rätsepasellide töötakistuse puhul, mis tekkis tülist meistritega ühe selli solvava kohtlemise pärast, sellid olevat kogunenud linna lähedale 130-mehese jõuguna, mille vastu saadetud 60 sõdurit ohvitseride ja alamohvitseridega; need hajutanud salga, vangistades 13 selli, kuna hiljemini linnas hulk selle (ebaosutava teate järgi ligemale 500 meest!) vanglasse heidetud seni, kuni nende vastupanu rauges¹¹⁾. 1744. a. Erlangeni kingsepasellide ja meistrite vahel puhkenud raske tüli puhul lahkusid sellid linnast ja siirdusid lähedal asetsevasse Büchenbachi; ent võimud, kes ei sallinud sellist meistrite „devekseerimist“, vangistasid sellid ja tõid nad kuue nädala järel Erlangeni tagasi. Bayreuth'i valitsus soovitas tõrksaks jäävaid selle üle iga kahe päeva vanglas piitsuga peksta, kuni nad alistuvad ja oma jõledat tegu kahetsevad. Kas Erlangenis selle nõuande järgi käidi ja milliste tulemustega, selle kohta pole säilinud teateid¹²⁾.

Suurem kokkupõrge tekkis 1790. a. Braunschweigis töllasepameistrite ja sellide vahel sel puhul, kui üks meister laskis tema juurest lahkuda tahtva selli asjad magistraadi poolt aresti alla panna. Et sellide käsituse järgi viimast võidi teha ainult kõige raskemate korrarikumiste puhul, tundis end kogu sellkond solvatud olevat ja nõudis asjade vabastamist. Meistrid andsid selles suhtes järele, ei tahtnud aga täita sellide nõuet, et igal sellil õigus oleks ilma mingi tähtajata meistri juurest lahkuda (seni oli lahkumine seotud 14-päevase etteteatamisega). Selle järel katkestasid kõik 16 selli töö ja siirdusid, hoolimata sellest, et nende asjad aresti alla pandi, Hannoveri, võttes kaasa ka sellidelaeka võtmed. Viimase süüteo pärast vangistati nad Hannoveris ja sunniti Braunschweigi tagasi pöörduma. Kui nad nüüdki mõneajalise vangistuse järel ei alistunud, saadeti nad Braunschweigi piirest välja ja ähvardati neid tagasituleku korral kohelda koduta hulkureina. Selle tagajärjel valdas kõiki Saksa töllasepaselle suur ärevus ning pahameel. Nad kuulutasid oma käsitööharu Braunschweigis mitteausaks (*unehrlich*), s. t. panid selle boikoti alla: ükski sell ei läinud enam Braunschweigi tööle ja siinsete meistrite juures pärast tüli puhkemist sellideks ülendatud õpilasi ei võetud kusagil õigete sellidena vastu. Valitsusvõimud toetasid oma korraldustega igapidi meistreid, ei suutnud aga „das Zuwandern fremder Gesellen zu effectuiren“. Lõpuks ei saanud kohalikud meistrid isegi enam uusi õpilasi, sest vanemad ei andnud oma lapsi alale, kus neid ootasid sekeldused ja häbi.

¹⁰⁾ Saksamaa sellidevõitluste kohta esitab ohtralt näiteid R. Wissell oma väga andmeterikkas töös „Des alten Handwerks Recht und Gewohnheit“, I, Berliin 1929, lk. 458—501.

¹¹⁾ Wissell, op. cit., lk. 476.

¹²⁾ Ibid., lk. 478 j.

Konflikt lõppes alles 1796. a. selle järel, kui meistrid olid tõrkujaile sellidele teinud suuri mööndusi ja maksnud neile kahjutasu¹³⁾. Samasugune suur tüli tekkis 1795 Breslau tiseritetsunfts, kus üks meistri juurest äraminev sell ei olnud saavutanud meistritl teda rahuldavat kokkulepet arvete õiendamisel. Ka siin lahkusid sellid linnast ja kutsusid kõiki tiseriselle üles Breslau meistreid boikottima. Kuidas see konflikt lõppes, selle kohta pole kahjuks andmeid säilinud¹⁴⁾.

Esitatud näiteist näeme, et tsunftiorganisatsioon oli ka Kesk-Euroopa mail XVIII sajandil tugevasti eemaldunud oma esialgsest patriarhaalsest kooskõlalise ühiskonna vaimust. Sellid olid areemas omaette ühiskondlikuks rühmitiseks, kes küll veel ei püüdnud tsunftide üldisi raame murda, kuid siiski osutas nende raamide vahel eksklusiivseks kihiks kujunevale meisterkonnale sageli tõhusat vastupanu ja sundis viimast mõnikord oma soove ning ambitsioone arvestama. Kuigi uued tööstusvormid, eriti kodutööstus ja manufaktuur, olid juba teinud suuri edusamme, moodustas sisevastuoludest lõhestatud tsunftikäsitöö endiselt kõige tähtsama ja kõige enam levinud käitisealiigi¹⁵⁾.

II.

Tsunftiorganisatsiooni mandumisega seotud nähtustest ei jäänud puutumata ka Baltimaad, mis nii kesk- kui ka uuel ajal olid majanduslikult tugevasti seotud Kesk-Euroopa ja Skandinaavia aladega. Juba XVII sajandi 1. poolel püüdis Tallinna tsunftide meisterkond samasuguste võtetega, nagu me seda nägime Lääne-Euroopa suhtes, eralduda võimalikult eksklusiivseks kihiks. Ent Rootsi valitsus ei pooldanud sellist arenemissuunda ja sundis tsunfti vähendada meistriks saamiseks tehtavaid kitsendusi, eriti 1662. a. reglemendi kaudu¹⁶⁾. Säärased meistrite taotlused halvendasid loomulikult nende vahekorda sellidega ja põhjustasid mõnelgi korral teravaid konflikte mõlema kihi vahel.

¹³⁾ Ibid., lk. 481 jj.

¹⁴⁾ Ibid., lk. 484 jj.

¹⁵⁾ Vrd. L. Pohle, Die Entwicklung des deutschen Wirtschaftslebens im letzten Jahrhundert, 4. trükk, Leipzig ja Berlin 1920, lk. 58 j. Samal seisukohal asub W. Sombart: „... steht der stolze Bau der handwerksmässigen Organisation noch in seinen Grundmauern festgefügt da. Zwar sind hie und da Teile eingefallen, und an wichtigen Stellen sind die Fundamente untergraben; aber den Zusammenbruch erlebte erst das hochkapitalistische Zeitalter“. Op. cit., II, lk. 681.

¹⁶⁾ J. V a s a r, Tsunftidena organiseeritud Tallinna tööstuse arengust 1561—1660, koguteos „Korp. Sakala 1909—1934“, Tartu 1934, lk. 144 jj., 153 jj.

Baltimaade siirdumine Vene võimu alla ei toonud XVIII sajandil siin kaasa erilist majanduslikku tõusu. Vene väliskaubanduse hoogus areng osutus mõnevõrra kasulikuks ainult suuremaile sadamalinnadele, eriti Riiale, mis etendas juhtivat osa Vene vilja väljaveo alal. Kuid viljaekspord moodustas vaid väikese protsendi (aastail 1778—80 ja 1793—95 ainult umbes 8%) kogu Vene ekspordist, kuna peamiste väljaveoainete — kanepi ja lina — ekspord toimus suuremalt jaolt otseteed Peterburist merd mööda Inglismaale, kes vajas neid aineid oma üha suureneva laevastiku tarvis¹⁷⁾. Vene-maale tulevad kaubad ei suundunud enam Tartu ja Pihkva kaudu Sise-Venemaale; Tartu lakkas olemast Vene tagamaa peamine laokoht ja jäi laialisemaist kaubateist nüüd hoopis kõrvale¹⁸⁾. Ka Vene tööstuse, eriti kalevi- ja mäetööstuse areng, mis oli esijoones fingitud riigi (sõjaväe, ametnikkonna jt.) tarvete kasvamisest ja aadli luksuslikest eluviisidest, riivas oma uute vormidega — manufaktuuri ja kodutööstusega¹⁹⁾ — Baltimaid vähesel määral. Samuti ei toonud Katariina II poolt soodustatud tööstusvabadus²⁰⁾ suuremat majanduslikku tõusu Balti linnadesse, kus üldiselt tammuti tsunftikorra kivistunud, traditsioonilistes raamides.

Siiski algas meie kodumaa linnades Katariina II ajal hoogsama tegevuse ja elavamate liikumiste ajajärk. Aastast 1783 järk-järgult kehtimapanud aschalduskord võimaldas linnades alamate rahvakihtide osavõttu linnaasjade juhtimisest ja tõi sellega uut elu kindlais vormes tardunud linnakogukonda²¹⁾. Suurel arvil Baltimaid külastavad saksa, rootsi jt. rändsellid tutvustasid siinseid töökaaslasti Lääne-Euroopa vabamate ideedega ning liikumistega ja õhutasid neis radikaalsemat opositsioonilist meeoleolu. Selle tagajärjel näeme tekkivat ka uut pinevust meistrite ja sellide suhteis ning esinevat ägedaid võitlusi nende vahel. Käesolevat väidet aitavad hästi illustreerida need konfliktid, mis puhkesid Tartu kingseppadetsunftis XVIII sajandi viimaseil aastakümneil ja omandasid puhuti otse erakordse teravuse. Järgnevas peatumegi veidi üksikasjalisemalt neil seni väga vähe tuntud sündmustel.

Rätsepatetsunfti kõrval oli kingseppadetsunft Tartus üks suuremaid: ta meistrite arv kõikus XVIII sajandi 2. poolel 15 ja 20 vahel. Kingsepameistrite õpilastest said aastail 1750—1803 Tartus selli-

¹⁷⁾ Vt. selle kohta väga huvitavad andmed D. Gerhard'il, *England und der Aufstieg Russlands*, München ja Berliin 1933, lk. 52 jj., 78 jj.

¹⁸⁾ P. Treiberg, Tartu linn XVIII sajandil, koguteos „Tartu“, Tartu 1927, lk. 106 j.

¹⁹⁾ M. Tugan-Baranovski, *Russkaja fabrika*, I, 2. trükk, Peterburi 1900, 45 j., 59 j.

²⁰⁾ M. Tugan-Baranovski, op. cit., lk. 39—44; P. Milioukov, *Ch. Seignobos jt., Histoire de Russie*, II, Pariis 1932, lk. 642.

²¹⁾ P. Treiberg, op. cit., lk. 112 jj.

õigused 182 isikut: a. 1740—50 29, a. 1750—60 20, a. 1760—70 35, a. 1770—81 28, a. 1781—90 28, a. 1790—1803 42²²). Aastail 1740—1820 asusid kingsepageistrite juurde töötama 801 väljast sisserännanud selli; neist oli küll osa pärit Tartust ja oli käinud võõrsil vaid rännuaastaid veetmas²³). Aastakümnete järgi vaadelduna toimus sellide juurdevool järgmiselt: 1740—50 88, 1750—60 99, 1760—70 137, 1770—80 144, 1780—90 154, 1790—1800 113, 1800—10 51, 1810—20 15. Sellest järgneb, et kohaleilmunud sellide arv kogu aja kuni 1790. aastani pidevalt tõusis; saavutanud umbes sel aastal haripunkti, väheneb ta XVIII sajandi viimasel detsenniumil ja langeb XIX sajandi algul äkki tunduvalt. Nähtavasti on säärane järsk langus seletatav suurelt osalt väliste asjaoludega, eeskätt nende perturbatsioonidega, mille põhjustasid Euroopas revolutsioonisõjad ja neile järgnevad Napoleon I sõjad.

Tartus aastail 1770—1820 tööleasanud kingsepasellidest pärineb vaid 95 Eesti- ja Liivimaalt; neist 35 Tartust, 20 Tallinnast, 11 Riist, 9 Pärnust, 5 Võnnust, 4 Kuressaarest, 4 Valgast, 3 Viljandist, 2 Paidest, 1 Narvast ja 1 Rakverest. Teised sellid on pärit naabermaadest, eriti Põhja- ja Kesk-Saksamaalt ning Skandinaaviast ja Soomest. Stokholmist oli pärit 10 selli (neist a. 1770—80 4, 1780—90 5), Helsingist 8 selli (a. 1780—90 6), Turust 4, Kopenhaagenist 4, Bergenist 2 selli, Malmöst, Karlskronast, Norrköpingist ja Kalmarist igast 1 sell. Saksa linnadest on kõige paremini esindatud Lüübek (17 selli, neist 8 a. 1770—80, 6 a. 1780—90), Berliin (16 selli, neist 6 a. 1770—80, 4 a. 1790—1800), Königsberg (16 selli, neist 5 a. 1780—90, 6 a. 1790—1800), Elbing (12 selli, neist 7 a. 1770—80), Tilsit (10 selli), Braunschweig (6 selli), Magdeburg (6 selli), Kiel (6 selli), Dresden (5 selli), Memel (5 selli). Kuramaa linnust on Miitavi esindatud 5 selliga, millise arvu osutab ka Schleswig. Peale selle leiame nimistust selle vähemal määral väga mitmest linnast ja maast (Hannoverist, Breemenist, Schwerinist, Strelitzist, Leipzigi, Breslaust, Demminist, Stralsundist, Altonast, Osnabrückist, Frankfurtist M. ä., Weimarist, Rostockist, Marienburgist, Prahast, isegi Transilvaaniast, Zürichist ja Lissabonist). Need arvud näitavad, kuivõrra tihedas isiklikus ühenduses oli Tartu XVIII sajandil Lääne-Euroopa mitmesuguste osadega rändsellide kihi kaudu.

Mitmed võõrsilt ilmunud sellid jäid siia kauemaks peatuma; mõned tõusid siin isegi meistriks ja omandasid kodanikuõigused. Baltimail kehtiva korra järgi võis võõras sell meistrikutset taotella

²²) Riigi Keskarhiiv (=ERKA), Tartu Kingseppadetsunftri Arhiiv (=TrtKtA), Verzeichniss der bei der löblichen Brüderschaft freigesprochener Schumacher Junggesellen, sisaldab 1139 nime aastate 1734—1922 kohta.

²³) TrtKtA, Verzeichniss der fremden zugereisten und in Arbeitstehenden Gesellen, die sich im Dorptschen löblichen Brüderschafts-Buch einschreiben lassen; algab aastast 1721.

selle järel, kui ta oli vastavas linnas kolme aasta jooksul meistri juures töötanud. Kuid, nagu nähtub Tartu kingseppade praktikast, ei peetud sellestki nõudest just väga täpsalt kinni. Näit. anti 1793. a. ühele sellile, kes ainult kaks aastat oli Tartus töötanud, 6-rublase lisamaksu eest õigus meistritööga esineda²⁴). Seetõttu leiame XVIII sajandil kingsepameistrikeis saanud isikute hulgas rea välismaalasi: J. Kramp (meistriks saanud dets. 1775) oli pärit Elbingist, A. Meier (mais 1777) Stargardist, J. G. Öhlschlegel (mais 1778) Saksimaalt, G. E. Acken (mais 1778) Miitavist, J. Kienast (aprillis 1782) Elbingist, J. Cedergren (okt. 1788) Norrköpingist, Rucks (juun. 1790) Pollnaust, G. Zieburts (veebr. 1792) Demminist, Zuckel (veebr. 1793) Fraustadt'ist, J. G. Jaeckel (juun. 1795) Schwerinist, Fr. Doltz (mais 1797) Elbingist, J. Fr. Reich (veebr. 1799) Prenzlaust²⁵). Et aastate 1775 ja 1800 vahel kingsepameistrikutse Tartus omandasid ainult 23 isikut, siis järgneb ülaltoodust, et üle 50% neist pärines väljastpoolt Tartut ja Baltimaid. See näitab igatahes kaunis suurt vastutulelikkust välismaalaste suhtes.

Ka muidu ei näi XVIII sajandil kingsepameistrikutse taotlejaile Tartus väga suuri kunstlikke raskusi tehtud olevat. Meistritöö hindamises valitses neil ajal silmatorkav pehmus. Töös leiduvate vigade puhul lisandati tavalistele kulutustele vaid uusi rahafrahve juurde²⁶). Ka meistriks saamise pidustused, mis Tartus harilikult asendati 25 kuni 45 rublase rahasummaga (see jaotati meistrite vahel ära²⁷)), olid kaunis suurte väljaminekutega seotud. Seetõttu pääsesid meistrikeis ikkagi ainult need sellid, kes olid jõudnud endale suuremad rahatagavarad koguda või omasid mingeid soodsaid krediitdivõimalusi. Paljud vanemad sellid olid sunnitud siirduma linnast välja väiksemasse alevikkudesse ja maale, kus nad võtsid endale õpilasi ja asutasid iseseisva töökoja; neid kutsuti inkorporeeritud meistrikeis. Loomulikult pidid nad selleks hankima oma tsunfti loa, ent viimane oli ikkagi palju väiksemate kuludega seotud kui päris-

²⁴) TrtKtA, kingsepameistrite protokolliraamat (alates aastast 1775; edaspidi lühendatud KR), teade 24. jaanuarist 1793.

²⁵) TrtKtA, KR, vastavate daatumite all.

²⁶) Juul. 1784 esitas meistripoeg J. Kiens kaunis halva meistritöö: „Zuschneyden war so schlecht, dass es fast nicht anzunehmen war, sondern verworfen sein solte“; kui kutsetaotleja pakkus 6 rubla lisatrahvi, siis lepitati asjaga. TrtKtA, KR, 8. VII 1784. Mais 1793 esitas sell Schwabe, kes oli nõustunud abielluma meister Höntzen'i lesega, et selle töökoda üle võtta, väga halva meistritöö: „das Stück wurde sehr schlecht befunden, dass es zu werfen wäre, welches man aber in Rücksicht auf die Wittve nicht hat thun wollen, es ist daher mit einer doppelten Straf von 4 Rubel belegt, und, 3 Stof Wein bey der Morgensprache“. Ibid., 16. V 1793.

²⁷) „Sind auch die 25 Rubl. vor die Köste unter 17 Meister und eine Wittve vertheilet worden, die übrigen Straf Gelder sind dabey aufgegangen“. Ibid., 19. VIII 1785.

meistri kutse taotlemine. Sellised maameistrid võisid töötada vaid teataval kaugusel (näit. mitte alla 6 penikoorma) Tartust. Nad olid õigustatud linnast endile selle tööle kutsuma, aga ainult juhul, kui ükski päris tsunftimeister vastavat selli ei vajanud²⁸⁾; vastasel korral karistas tsunft neid rahatrahviga. Nähtavasti töötas selliste maameistrite juures ka eesti soost õpilasi, kellele muidu sissepääs tsunftidesse oli suletud. Mõnikord lubasid meistrid oma selle ajutiselt maale minna tööd tegema, ilma et viimased otse inkorporeeritud meistreiks oleks hakanud. Sel puhul pidi sell teatava osa oma teenistusest — näit. $\frac{1}{3}$ — meistrile loovutama²⁹⁾. Inkorporeeritud meistrite õpilased võisid linnas selliõigused saada selle järel, kui nad ühe osa oma õppimisajast (näit. veerand aastat) olid linnas mõne pärismeistri juures töötanud³⁰⁾. Pärismeistri kutse taotlemisel olid inkorporeeritud meistrid tavaliste sellidega võrdses seisundis, s. t. pidid samuti valmistama meistritöö ja laskma selle tsunfti poolt hinnata.

Kingsepameistrite ja sellide vahekorras leiame XVIII sajandi lõpul esinevat veel mõningaidki patriarhaalseid jooni. Kui sellid 1777. a. olid endile muretsenud uue hõbedase karika (nn. *Willkommen'i*), siis kinkisid meistrid neile sel puhul 10 rubla kullas, meistrite naised ja tütreid aga ilustusi karika juurde³¹⁾. Aastast 1785 on säilinud teade, et sellid tahtnud ühe oma seltsimehe halva käitumise pärast enda hulgast välja heita, ent meistrid palunud (sic!) vendkonda talle seekord veel andestada ja teda vaid rahatrahviga karistada³²⁾. Teatavat pehmust ja vastutulelikkust sellide soovidele osutasid meistrid ka ühel juhul 1780. aastast: keegi sell soovis meister Höntzen'i juurest teise meistri juurde üle minna, sest ta ei saanud oma kaasselliga hästi läbi, meister palus endale tsunfti abi, ent see palus teda selli soovi rahuldada³³⁾. Sellist mõistlikku kokkuleppevaimu osutavad kingsepameistrid mitmel puhul meistrite ja sellide väiksemate kokkupõrgete lahendamisel.

Kuid selle kõrval leiame protokolles rea näiteid, mis tunnistavad rohkem vastastikuste suhete ametliku jaheduse kasuks. 1779. a. palus sellidevanem meistreilt vendkonnale laenu mitmesuguste võlgade tasumiseks. Meistrid nõustusid laenutama 50 rubla tavaliste

²⁸⁾ Ibid., 29. VI 1792.

²⁹⁾ Ibid., 11. IX 1795.

³⁰⁾ Ibid., 2. I 1789.

³¹⁾ Ibid., 14. V 1777. Ka kingsepasellide protokolliraamat (alates aastast 1766), 6. V 1777.

³²⁾ „Das Amt Resolvierte hirüber u. baht die Brüderschaft dass sie ihm diesmahl noch möchten annehmen und ihm an Gelde bestrafen“. KR, 29. XII 1785.

³³⁾ „Weil man aber unruhe vermuthet, so hat man Meister Höntzen ersucht dass er es nachgeben möchte welches er auch dem amt zu gefallen gethan“. KR, 25. XI 1780.

protsentide peale, sellest 36 rubla hõbedas, muu osa vases, kuid nõudsid selle eest sellide uue hõbedase karika pandiks³⁴). Aug. 1777 korraldi meistrite poolt uuesti vana otsust, et meister ei tohi uuele sellile tema ametisestulekul rohkem laenutada kui 3 rubla; sell on kohustatud selle meistri juurde tööle minema, kes talle säärase summa laenuks pakub, või vastasel korral ära reisima³⁵).

Mõnikord õnnestus sellkonnal siiski meistreilt kas ilma tagafiseta või ka ilma protsentideta laenu saada. Näit. laenutas neile meistrite amet märtsis 1778 15 rubla, mis sellid pidid hiljemalt jaanipäevaks tagasi maksma³⁶). Kulude katteks tüli puhul, mis sellidel tekkis märtsis 1788 söögi (eine) pärast, laenasid nad rätsepasellidelt 25 rubla³⁷). Nähtavasti selle summa tasumiseks ja mõningate teiste väljaminekute katmiseks nõudsid sellid sama aasta mai-kuus 75 rubla juba lihtsa toetusena, mitte enam laenuna, teatades, et nad enne selle saamist ei taha meistritega rahus elada. Loomulikult panid meistrid säärasele nõudmisele algul kõvasti vastu, pidid aga selle 40 rubla suuruses lõpuks siiski rahuldama³⁸). Eriti suurtesse raskustesse sattus sellide vendkond oma liikmete arsti- ja apteegiarvete tasumisel. Selleks tuli tal 1790. a. isegi müürsepasellidelt raha laenata³⁹). Veidi hiljemini muutub seisund isegi niivõrra katastroofiliseks, et sellkond on sunnitud oma liikmeile tasuta arstiabi andmist piirama: siitpeale ei saa haige sell esimese 8 haigusepäeva jooksul toetust, kui aga haigus peaks tõsiseks muutuma, siis „wirt der Krancke mit Bruder von der Brüderschaft nicht verlassen werden“⁴⁰). Sellest hoolimata kasvasid võlad järjest, nii et sellid 1795. a. pidid jälle oma varandused — karika, lipu jne. — meistreile pandiks andma neilt suurema laenu saamiseks⁴¹).

Meistrite ja sellide vahelisi hõõrdumisi põhjustasid ka mitmesugused prestiiži küsimused, mille suhtes neil ajal oldi eriti hell.

³⁴) „... Davor ist der Brüderschaft willkom ohne die Fahne zum unterpfandt an das Amt gegeben worden“. Ibid., 2. IV 1779. Karikas jäi meistrite kätte kuni juulini 1784, mil see sellide poolt obligatsiooni vastu ümber vahetati. Ibid., 8. VII 1784.

³⁵) Ibid., 14. VIII 1777.

³⁶) KR, 26. III 1778.

³⁷) TrtKtA, kingsepasellide protokolliraamat, 30. IV 1788.

³⁸) KR, 8. V 1788, 17. V 1788: „da die Gesellen auf keine andere Art zu Befriedigen waren als das sie die verlangte 40 Rubl. zur tilgung ihrer Schuld erhalten möchten, dieses ist durch mehrheit der Stimmen um friede zu haben bewilligt“.

³⁹) TrtKtA, kingsepasellide protokolliraamat, 10. II 1790: „auch ist von einer lüblichen Brüderschaft der Mauer geliehen worden 30 Rub 25 R Banco Nohten und silber 5 Rub dagegen hat... Brüderschaft der Schumacher einen Sollo Wechsell auf acht Mohnade ohne Renten ausgestellt mit diesem Gelde ist die appoteke von 30 Rub bezahlt worden“.

⁴⁰) Ibid., 12. I 1791.

⁴¹) Ibid., 10. XI 1795.

Näit. leidsid sellid 1781. a., et oldermann Weinert olevat kogu sellkonda rängalt solvanud, kutsudes kohtuteenri tunnistajaks, kui ta ühe oma selliga arveid kokku võtnud. Nad otsustasid, et kuni asja lahendamiseni ei tohi ükski sell Weinerti juurde tööle minna. Konflikt süvenes veelgi, kui Weinert teenri kaudu sellile koha üles ütles. Jälle protestisid sellid ja nõudsid, et nendega ei aetaks asju teenrite kaudu. Meistrid olid sunnitud sellide nõude rahuldama ja määrasid Weinertile 2 taalrit trahvi ebakohase käitumise pärast⁴²⁾. Samalaadiline tüli puhkes, kui üks meister kui joogikoha pidaja kord keeldus sellidele õlut andmast⁴³⁾. Ka söögi pärast esines sellidel sageli kokkupõrkeid oma meistritega. Näit. tekkis meister Zeisleril aprillis 1781 tüli Monsieur Frankfurter'iga (s. t. Frankfurt'ist pärit oleva selliga), kes polnud rahul meistri poolt antava söögiga. Kui meister selli sel puhul lahti laskis, võtsid sellid viimase oma kaitse alla ja teatasid meistrite ametile, Zeisler rahuldagu selli soovid või ei saa ta siitpeale enam ühtki selli. Seekord jäeti sellide nõue siiski arvestamata, sest ei olevat võimalik meistriile ette kirjutada, mis ta oma sellile peab süüa andma: „wen der Meister dem Gesellen dass vorsetzt was er selber essen thut so muss er damit zufrieden seyn“⁴⁴⁾. Sellise otsusega jäid sellid lõpuks rahule. 1788. a. esitasid sellid meistreile nõude, „dass ihnen zum Frühstück ein Franz Brod solte zugelegt werden“ (või „dass ihnen noch vor ein Kopichen Brodt solt zum Frühstück zugelegt werden“). Meistrid asusid aga nõude suhtes eitavale seisukohale, sest seda küsimust ei olevat seni üldse määrustega reguleeritud ja säärase uuenduse elluviimine võiks põhjustada tulevikus uusi hõõrdumisi, küll võivat aga üksikud meistrid ise soovikorral oma sellidele selles suhtes vastu tulla⁴⁵⁾. Neist näiteist nähtub, et Tartus XVIII sajandi lõpul sellid veel meistrite juures elasid ja nendega ühiselt sõid; Lääne-Euroopas, eriti Prantsusmaal, sõid aga sellid tol ajal suurelt osalt juba eri lauas või olid isegi oma söögil.

Ka meistrite ja sellide vaheline palgavõitlus polnud Tartu kingseppadetsunftis haruldaseks nähtuseks. Sageli näeme selles küsi-

⁴²⁾ KR, 19. VII 1781, 26. VII 1781.

⁴³⁾ „Trat der Altgesell im Namen der Brüderschaft vor dass Meister Öhlschlegel als Krugvater sich unanständig betragen indem er sich geweigert den Gesellen einen Trunck Bier zukommen zu lassen, da er doch eine Schenke halten thut. Finden sie sich über sein Betragen hochbeleidigt.“ KR, 14. II 1794.

⁴⁴⁾ Ibid., 8. IV 1781.

⁴⁵⁾ Ibid., 19. III 1788, 20. III 1788. 1790. a. läks üks sell meister Kiens'iga tülli leiva peale määritava või pärast ja siirdus sellidevanema korraldusel meister Meyer'i juurde tööle. Meistriteamet sundis aga selli tagasi minema ja otsustas, et meister võib teise meistri juures töötanud selli teenistusse võtta ainult juhul, kui eelmine meister kirjalikult tõendanud, et ta seda selli oma tööks ei vaja. Ibid., 14. VIII 1790.

muses tekkivat teravaid mõtete erinevusi. Septembris 1777 märgivad meistrid oma protokolliraamatus, et „viele uneinigkeiten wegen des Lohns entstanden“. Lõpuks lepiti kokku tükitöö tasu suhtes ja koostati vastavad taksid, millest üks eksemplar säilitati sellide, teine meistrite laekas. Need taksid olid kohustuslikud nii meistreile kui ka sellidele ja nende rikkujaille olid ette nähtud rahatrahvid⁴⁶⁾. Näit. karistati meister Kiens'i 2 rublase trahviga selle järel, kui tunnistajate kaasabil oli tõendatud, et ta taksidest suuremat tasu oli maksnud⁴⁷⁾. Kui meister Westbergi süüdistati, et see oma „leipziglasele“ olevat üle taksi maksnud, väitis see, et sell ise olevat temalt 5 kopikat rohkem võtnud ja sellise väikese summa pärast ei olevat ta tahtnud tülitsema hakata⁴⁸⁾. Meistrid jäidki säärase seletusega rahule. Juba 1780. a. nõudsid sellid uut lisatasu „auf die englische randarbeit“; see lubatigi neile, nimelt 25 kopikat kinga- ja 60 kopikat saapapaari pealt⁴⁹⁾. Detsembris 1794 nõudsid aga sellid tasude üldist tõstmist. „Rahutuste ärahoidmiseks“ meistrid nõustusid mõnes suhtes tasu suurendamisega. Kuid selle need mõõndused täiesti ei rahuldanud: nad jätkasid võitlust, kuni kestvate pealekäämistega järel saavutasid veebruaris 1800 täiesti uued tasunormid⁵⁰⁾.

Kõige ägedamad kokkupõrked puhkesid aga Tartus seoses meister Gottfried Gabriel Jürgen Daniel Lilje isikuga. Sept. 1779 kaebasid sellid Lilje peale, et ta olevat äkki oma „kopenhaaglase“ lahti lasknud ega tahtvat tasu maksta tema poolelijäänud töö eest. Lilje aga seletas, et ta ei olevat selli lahti lasknud, vaid ainult tema töö kohta rahulolematust avaldanud⁵¹⁾. Varsti sattus ta ka oma teiste sellidega, kellest üks oli Stokholmist, teine Kielist, vastuollu ja palus meistriteametilt luba endale mujalt selle hankida. Meistrid seda luba talle ei andnud, määrasid aga kopenhaaglasele 2 rubla rahatrahvi. See pahandas selle tugevasti, nii et nad ähvardasid teiste tsunftide sellkondadega asja üle nõu pidada. Kui 3 uut selli Tartu jõudsid, siis ei lubanud nad neid Lilje juurde tööle minna. Lilje teatas tsunftile, et ta olevat sellide säärase käitumise läbi „höchst beschimpfet“; et ta olevat tsunfti liige, siis peaks seetõttu olema solvatud kogu tsunft. Meistrid tegidki nüüd karmi otsuse: kui sellid ei rahustu ega luba mõnda selli Lilje juurde tööle asuda, „so solten sie insgesamt abschied bekommen“. Üksikult ülekuulatauna seletasid sellid, et neil ei olevat midagi Lilje vastu, jäid aga

46) Ibid., 11. IX 1777, 12. IX 1777.

47) Ibid., 5. III 1778.

48) Ibid., 25. VI 1788: „er hette diese 5 Kop gerne zu gegeben dass er weck gegangen ist“.

49) Ibid., 7. VII 1780.

50) Ibid., 27. XII 1794, 20. II 1800.

51) Ibid., 25. XI 1779.

siiski oma otsuse juurde. Meistrid otsustasid, et juhul, kui sellid esitavad asja teistele vendkondadele kaalumiseks, meistridki esinevad teiste ees vastava avaliku seletusega. Ülemametihärra vahendusel saavutati siiski 8. jaanuaril 1780 kokkulepe: stokolmlasele maksti välja tema poolt nõutud „Verzehrung“ — 2 rubla 50 kop., kuna sellkond sai kulude kätteks 15 rubla, mille eest lubas edaspidi hoiduda korrarikumistest ⁵²).

Veel ägedam tüli tekkis samal meistril sellidega septembris 1795. Sellid süüdistasid Liljet, et ta olevat lõõnud oma selli Ernst Sauerit näkku. Lilje seletas, et ta olevat andnud sellile kõrvahoobi, sest viimane olevat teda tõuganud vastu rinda ja kutsunud kelmiks. Tüli põhjuseks oli nähtavasti asjaolu, et sell keeldus oma maal saadud teenistust vastavalt kombele meistriga jagamast. Tsunft andis viimases punktis meistrile õiguse, kuna löömise asjas katsus tülitsejaid lepitada. Samuti püüdis vahendada ametipea (Amtshaupt) Holtzmann. Sauer teatas, et ei tema ega sellid ei saavat nõustuda sellega, kui Lilje lihtsalt vabandab, vaid nõudvat lisaks „Revenge für die erhaltene Ohrfeige“; viimasega mõistis ta teatavat rahalist hüvitust. Et Lilje maksta ei tahtnud, nurjus see vahenduskatse ja asi läks linnamagistraadi kohtu otsustamisele. Vahepeal teatas sellidevanem 24. septembril 1795, et sellid olevat otsustanud Lilje nime kustutada sellide ruumis väljapandud meistritenimistust (Schaurole) juhul, kui Lilje neile ei anna enne lähemat „Krugtag'i“ hüvitust. Sel korral, kui nimi kustutatud, ei võtvat sellid edaspidi ka Lilje õpilasi enam endi hulka vastu. Kuigi meistrid palusid selle oodata kuni kohtuotsuseni, tõmmasid need siiski Lilje nime nimistust maha. Lilje oli loomulikult äärmiselt solvatud ja nõudis, et tsunft astuks tema kaitseks energilisemalt välja. Meistrid tõmbusid seekord siiski tagasi, soovides „unpartheyisch in der Sache zu bleiben“ ja andes nõu Liljele oodata kohtu otsust; nad rõhutasid ka, et nad polevat suutelised „gegen die Gesellen in dieser Sache einen Machtspruch zu thun“ ⁵³).

Omalt poolt esinesid sellid vastuväidetega Lilje seletuste suhtes tüli põhjuste kohta: ei olevat üldse tõendatud, et sell Sauer oleks Liljet enne sõimanud ja tõuganud, küll olevat aga tunnistajate varal tõeks tehtud, et Lilje lõõnud sellil „ein blaues Auge mit Blut unterlaufen“ ja kutsunud teda avalikult „rebelliks“. Sellist alatut käitumist ei saavat aga muidu andestada, kui vastava rahalise hüvituse eest ⁵⁴). Lilje olevat üldse tülika ja riika iseloomuga ning olevat varem inigi oma käitumisega põhjustanud kokkupõrkeid. Sellid esitasid tsunftile küsimuse: kas vastavat tõele, et Lilje ähvarda-

⁵²) Ibid., jaan. 1780, passim.

⁵³) Ibid., sept. 1795, passim.

⁵⁴) Ibid., 23. X 1795.

nud juhul, kui tsunft teda ei toeta, tellida endale Peterburist mõned sellid välja või, kui see ei peaks õnnestuma, võtta endale tööle mõned vabad venelased või paluda kūrasseride majorilt Friedrichs'ilt paar sõdurit. Meistrid ei eitanud selliseid väljendisi, seletasid aga, et Lilje võtnud need ägeduses öeldud sõnad järgmisel päeval tagasi. Sellidevanem nõudis oldermannilt kirjalikku tõendit Lilje sõnade kohta, et ta saavat ka ilma sellideta läbi ja neid üldse ei vajavat. Ka rõhutas ta uuesti, et hüvituse mitte-saamise korral sellid edaspidi ei võta enda hulka Lilje endisi õpilasi⁵⁵⁾.

Ametipea soovil peeti 4. XI 1795 nn. Tischgesäss, millest osa võtsid ka sellidevanem ja nende saadikud. Nõuti, et sellid Lilje nimistusse uuesti üles võtaksid. Sellid jäid aga kindlaks ja nõudsid enne täielikku hüvitust. Ametipea teatas asjast linnamagistraadile, kes tegi selles küsimuses järgmise otsuse. Sellide samm, kirjutada 16. sept. 1795 Volmari, Valga ja Viljandi sellkondadele ilma oldermanni teadmiseda kiri, mis sisaldanud hässitusi Lilje vastu, olevat vastuolus seadustega ja väärivat karistust; seekord siiski viimane „wird... mildrichterlich erlassen“ ja selle hoiatatakse vaid kõrgete karistuste ähvardusel tulevikus midagi säärast tegemast. Meistri nime kustutamine nimistust olevat samuti karistusvääriline tegu, „weil Niemand sein eigener Richter sein darf“; sellised toimingud haavavad meistri au ja head nime ja on käsitööle takistuseks. Neil põhjusil võtku sellid 8 päeva jooksul Lilje nimi nimistusse tagasi; vastasel korral langevad nad 50 rublase trahvi alla. Samal ajal tunnistati aga Lilje käitumine oma selli suhtes väga ebasobivaks („höchst unschicklich“) ja tehti temale selle eest hoiatus; ka hoiatati teda, et ta ei võtaks tööle tsunftist väljaspool seisvaid isikuid, sest see tooks kaasa suuri korrarikumisi⁵⁶⁾.

Ent üldiseks hämmastuseks ei alistunud kingsepasellid isegi magistraadi kohtuotsusele, vaid otsustasid reageerida lausa erakordse sammuga. 11. novembril teatasid sellidevanem ja nende esindajad oldermannile ja ametile, et sellid olevat otsustanud rahutuste lõpetamiseks kõik ühiselt Tartust ära reisida, ja pakkusid ehmunud meistreile oma laegaste ja ruumide võtmeid ning pitsateid. Meistrid ei tahtnud neid vastu võtta ja palusid selle siiski kohale jääda. Lõpuks nõustusid sellid 48 tundi oodata, „um zu sehen ob das Amt die Sache zu Ruhe bringen kann“. Meistrid püüdsid nüüd mõjustada Liljet hüvituse maksmisele, ent viimane jäi kangekaelselt oma endisele seisukohale. Nii ei jäänud meistreil muud teha, kui ise sellidele hüvitust pakkuda⁵⁷⁾. Algasid läbirääkimised sellide esin-

⁵⁵⁾ Ibid., 23. X 1795.

⁵⁶⁾ Tartu Linnaarhiiv, linnamagistraadi protokollid, otsus 6. novembrist 1795.

⁵⁷⁾ KR, 11. XI 1795, 13. XI 1795: „So siehet sich das Amt nothgedrungen die Gesellen zu befriedigen, um das wegreisen zu verhüten.“

dajatega summa suuruse suhtes. Sellid tundsid end seisukorra pereinena ja esitasid õige suured nõudmised. Meistrel ei jäänud aga muud üle, kui kõigi esitatud soovidega leppida; nii tuli neil sellidele maksta 225 rubla 72 kop. „Verzehrungskosten“ ja peale selle veel 10 rubla „zum Vergleich“. Et seda summat oli raske korraga välja maksta, olid meistrid sunnitud tegema 200-rublase vekslilaenu⁵⁸). Tülid ei lõppenud aga veelgi, sest ükski sell ei tahtnud Lilje juurde tööle minna. Jaanuaris 1796 palus tsunft bürgermeister Schaaf'i vahendajaks. Viimasel õnnestus saavutada lõplik kokkulepe 22. jaanuaril 1796: Lilje pidi kogu ameti juuresolekul avatud laeka ees tunnustama, et ta oma ägedusega selle tüli põhjustanud, ja oma käitumise andestust paluma; hüvituse suhtes jäädigi meistrite ja sellide vahel kokkulepitud summa juurde. Sellega oli lõpuks rahu jalule seatud ja Schaaf manitses selle, et need „heidaksid igavesse unustusse“ kõik, mis tüli puhul juhtunud⁵⁹).

Nii näeme, et Tartu sellid XVIII sajandi lõpul oskasid väga hästi seista oma kutsehuvide eest, kasustades oma konfliktides meistritega väga moodsaina tunduvaid vahendeid — töötakistust, boikotti, ultimaatumit jne. Kõiges selles kajastuvad need vastuolud ja võitlused, mis Lääne-Euroopa mail olid tol ajal käsitöö-tsunftides igapäevasteks nähtusteks. Kartes välismaiste hinnatud tööjõudude ärareisimist ja kogu tsunfti ebaausaks kuulutamist, mille tagajärjeks oleks olnud sellide juurdevoolu lakkamine, pidid ka Tartu meistrid samuti kui teiste maade omad tegema oma sellidele olulisi mööndusi ja osutama nende suhtes suurt pehmust. Ent need võitlused toimusid ikkagi ühise tsunftikorralduse pinnal ja seisavad seetõttu oma iseloomult kaunis kaugel moodsa klassivõitluse nähtustest.

⁵⁸) Ibid., 13. XI 1795, 14. XI 1795, 26. XI 1795.

⁵⁹) Ibid., 22. I 1796. Sel ajal oli veel oma kurioosne järeilmäng. Nimelt oli tüli kestel oldermann Lamp lubanud meister Meier'ile vaevatasu, kui see aitab tüli likvideerida. Nüüd esineski Meier, kes küll kuigi palju ei olnud suutnud ära teha, omalt poolt vastava nõudega. Pika puiklemise järele pidi tsunft juul. 1799 talle maksma 5 rubla „Douceur'it“. Ibid., 4. X 1798, 26. VII 1799.

A-13063

6

RECEIVED AT
THE
OFFICE

1900

MADE IN THE UNITED STATES OF AMERICA